

Постановка проблеми. Конкуренентоспроможність на всіх рівнях управління залежить від спроможності формувати та ефективно використовувати стратегічний потенціал країни, регіону, територіальної громади, підприємства тощо. Диспропорції та нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів України свідчать про неефективність державної регіональної політики з пріоритетами централізованого управління. Необхідність розширення свобод регіонів обґрунтовується неможливістю й нераціональністю рішення всіх проблем на центральному рівні. Отже, в сучасних умовах Україна потребує стійкого, збалансованого розвитку на основі формування регіональних систем, що спроможні до саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням потенціалу регіонального розвитку, конкурентоспроможності регіону присвячено праці вітчизняних та закордонних вчених-економістів: П. Беленького, П. Бубенко, О. Тищенко, З. Варналія, З. Герасимчука, Ю. Іванова, А. Соколовської, І. Алексєєва, Т. Бондарук, В. І. Вахович, З. Герасимчука, Л. Калашнікової, В. Кравченко, С. Криниць, А. Мельника тощо та ін. Однак, незважаючи на стратегічну значущість процесів децентралізації в сучасних умовах, ці процеси не знаходять динамічних зрушень та потребують розробки та обґрунтування концепції формування потенціалу саморозвитку регіонів України.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування концептуального підходу до формування потенціалу саморозвитку регіонів України в контексті забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів та конкурентоспроможності національної економіки в умовах інтеграційних та процесів.

Виклад основного матеріалу. Історичні передумови переважання централізованого державного управління обумовлюють значне втручання центру у регіональний розвиток. Ефективність управління регіональним розвитком має зростати з передачею повноважень місцевим органам влади та

відповідним делегуванням відповідальності, що стимулює органи місцевого самоврядування до підвищення ефективності виконання своїх повноважень та використання стратегічного потенціалу регіону.

Під потенціалом саморозвитку регіону пропонується розуміти можливість, здатність і вмотивованість регіону до акумулювання та ефективного використання комплексу природних, людських, фінансових та ін. ресурсів з метою довгострокового соціально-економічного розвитку на основі самодостатності та самоорганізації, задоволення потреб населення та поєднання загальнодержавних та регіональних інтересів [1].

Побудова концепції формування потенціалу саморозвитку регіонів України передбачає реалізацію наступних послідовних етапів: обґрунтування генеральної концепції, формулювання мети генеральної концепції, визначення переліку субконцепцій, обґрунтування ієрархії субконцепцій, формулювання та обґрунтування положень субконцепцій.

Першим етапом є обґрунтування генеральної концепції. Генеральною в даному дослідженні виступає концепція формування потенціалу саморозвитку регіонів України.

Україна перебуває на значному для неї шляху глибинних трансформацій, які супроводжуються нагальною необхідністю реформування всіх сфер для недопущення соціальної та економічної фрустрації. В умовах обмеженості бюджетних коштів соціально-економічний розвиток регіонів вимагає інтегрування підходів та пошуку дієвих механізмів самоорганізації регіональних систем, як ніколи раніше спроможних до саморозвитку.

Підвищення довіри громадян до влади, зміцнення позицій України на міжнародній арені, досягнення цільових індикаторів успіху, зазначених у «Стратегії 2020» [2] вимагає проведення низки реформ, в тому числі, спрямованих на створення умов для регіонального розвитку. Серед першочергових реформ зазначена й децентралізація влади, що створює умови для формування потенціалу саморозвитку регіонів України.

Зарегульованість економіки, що спостерігалася в Україні впродовж десятиліть призвела до значного звикання регіонів до «донорської» підтримки у вигляді прямої державної підтримки (значний обсяг міжбюджетних трансфертів: доля трансфертів у доходах місцевих бюджетів в 2000 р. становила 28,9%, в 2005 р. – 47,3%, в 2011 р. – 53,7%, в 2013 р. – 52,4, за січень-вересень 2014 р. – 55,4 % [3]). Реальну самостійність місцеві бюджети можуть мати тільки за умови їх фінансової незалежності [4]. Тому для регіонів настав час використовувати властивості саморозвитку, самозабезпеченості та самоорганізації на базі підвищення ефективності використання свого потенціалу.

Вирішення цих важливих питань потребує наукового підходу, що відображається у концептуальному підході до формування потенціалу саморозвитку регіонів України. Багатоаспектність регіонального розвитку визначає комплексний підхід на основі розробки ієрархічної структури взаємопов'язаних концепцій (рис. 1).

Другим етапом є визначення мети генеральної концепції. Метою Концепції формування потенціалу саморозвитку регіонів України є створення умов для забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів на основі самодостатності.

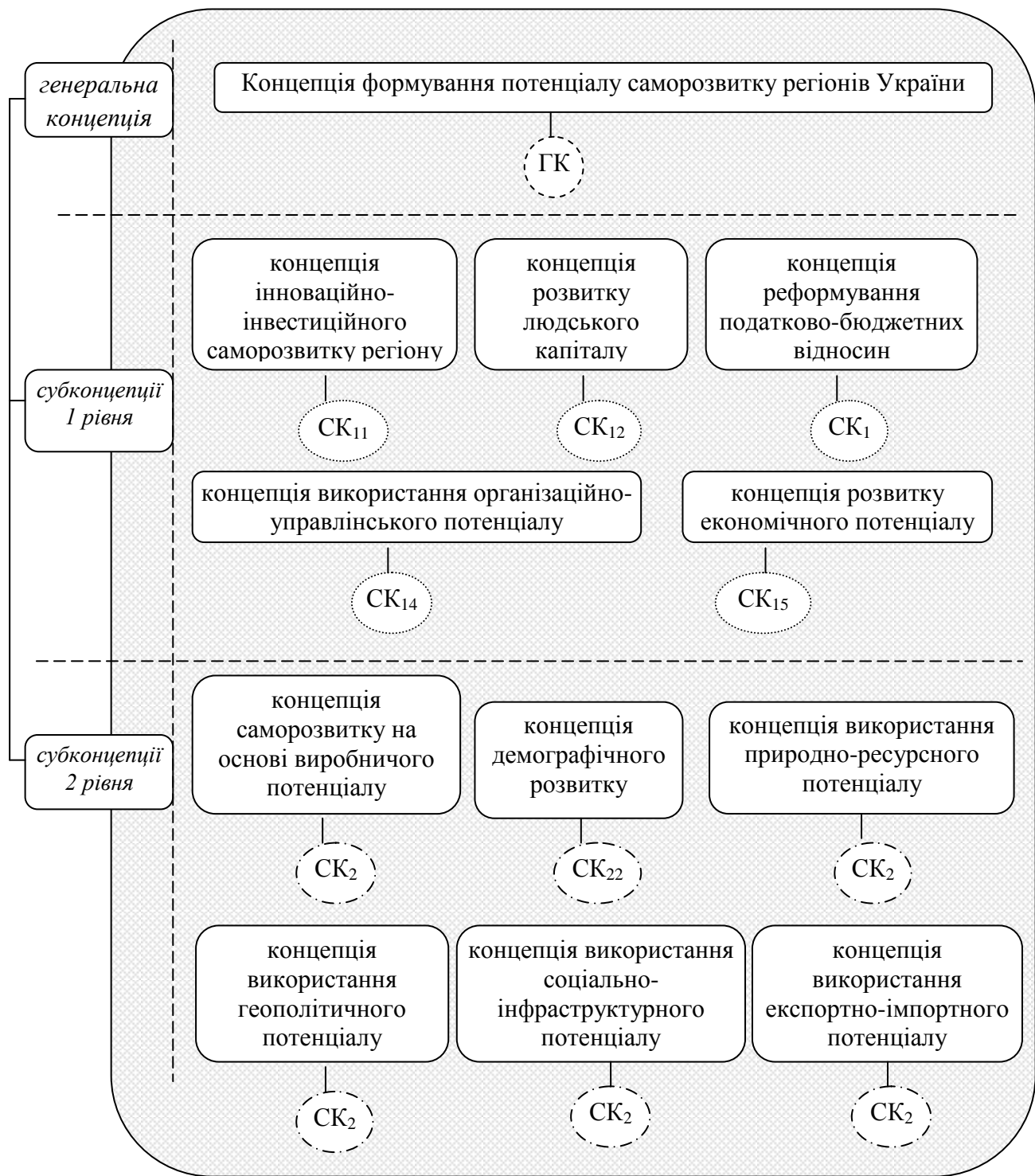

Рис. 1. Ієрархія субконцепцій концепції формування потенціалу саморозвитку регіонів України

На третьому етапі здійснюється формулювання та обґрунтування положень генеральної концепції.

Положення 1. Регіон є складною відкритою системою здатною до саморозвитку на основі мобілізації потенційних можливостей її елементів та отримання синергетичного ефекту.

Системний підхід дозволяє розглядати регіон як сукупність взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів, в якості яких виступають ресурси (природні, людські, матеріальні, соціальні, економічні, техніко-технологічні, інформаційні та ін.), а також процеси, соціальні й політичні відносини між ними.

Регіону як системі притаманні ряд властивостей: подільності (наявність підсистем, які знаходяться у взаємовідносинах між собою); стійкості (спроможність за рахунок ендогенних ресурсів та енергії внутрішніх взаємодій між елементами бути відносно нечутливою до деяких зовнішніх збурень); динамізм (спроможність до постійних змін стану, спроможність до розвитку); емерджентність (властивості системи залежать не тільки від властивостей складових її елементів, але й від особливостей взаємодії між елементами); синергичності та мультиплікативності (помноження ефектів). Наведені властивості регіону як системи дозволяють розглядати його як саморегулюючу та самоврядну систему.

Положення 2. Наявність ресурсів регіону, що відповідають його конкурентним перевагам є підґрунтям для саморозвитку регіону.

Конкурентні переваги регіону формуються на основі використання його акумулюючого потенціалу, що передбачає вплив на базовий потенціал регіону. Іншими словами, з одного боку, наявність конкурентних переваг регіону високого порядку (управлінських, організаційних, інноваційних, інтелектуальних та ін.) є запорукою формування нових конкурентних переваг на основі ефективного використання базового ресурсного потенціалу (природні, технологічні, інформаційні, кадрові, матеріальні та ін. ресурси регіону), з іншого боку, базовий потенціал, що проявляється в наявності ресурсів та їх можливостей є підґрунтям для використання існуючих

конкурентних переваг та їх розвитку. Обмеженість ресурсів регіону та їх відтворюваності є бар'єром для формування конкурентних переваг регіону.

Зазначена дуальність конкурентних переваг регіону формує самодостатність регіону, що може власними зусиллями підтримувати й розвивати існуючі та формувати нові конкурентні переваги та зміцнювати свою конкурентну позицію на внутрішньому та зовнішніх ринках. Отже наявність ресурсів відповідних його конкурентним перевагам створюють умови для саморозвитку регіону на основі самодостатності.

Положення 3. Раціональне використання стратегічного потенціалу регіону на основі формування конкурентних переваг сприяє залученню інвестицій, що пов'язані зі зміцненням самодостатності.

Дане положення Концепції діє на основі принципу циклічності саморозвитку, який полягає в наступному послідовному ланцюжку: «ефективне використання потенціалу регіону – залучення інвестицій – зміцнення самодостатності – підвищення ефективності використання потенціалу», отже це постійне «підживлення» самодостатності регіону.

Мобілізація зусиль регіональних органів влади на підвищення ефективності використання потенціалу регіону приводить до формування нових або посилення існуючих конкурентних переваг та, відповідно, регіон стає інвестиційно привабливим.

Положення 4. Симбіоз ресурсних можливостей та наявних організаційно-управлінських механізмів є необхідною умовою для саморозвитку регіону.

Ресурсна база регіону є достатньою умовою для його саморозвитку, однак неефективність управління нею призводить до втрати конкурентних переваг регіону та унеможливає формування нових переваг.

Саморозвиток регіону як відкритої системи базується на законі синергії, що передбачає наявність як позитивних так і негативних синергетичних ефектів. Ресурси регіону мають певні можливості (енергію), які в процесі управлінського впливу можуть як нарощуватися та мати приріст

енергії (позитивна динаміка ВРП, розвиток інноваційної діяльності, налагодження ефективних міжрегіональних зв'язків тощо), так і нерационально використовуватися, що призводить до зниження енергетичного ресурсу регіону в порівнянні з простою сумарною енергією наявних ресурсів.

Отримання приросту енергії можливо за наявності ефективних організаційно-управлінських механізмів, що базуються на професійних компетентностях людських ресурсів. Високий професіоналізм представників регіональної влади дозволяє розробити дієві механізми управління ресурсною базою регіону, координації між суб'єктами регіонального розвитку: бізнесу та влади, влади та громадськості, бізнесу та громадськості.

Положення 5. Ефективність використання потенціалу саморозвитку регіону залежить від мотивації регіональних органів влади до активізації дій з мобілізації ресурсних можливостей регіону.

В основі даного положення лежить теорія мотивації, що передбачає стимулювання об'єкту для формування мотивів до діяльності, спрямованої на досягнення цілей. Об'єктом в даному випадку є органи місцевого самоврядування, що мають спрямовувати свої зусилля на досягнення соціально-економічного розвитку регіону на основі ендогенної бази.

Сьогоднішні реалії регіонального розвитку свідчать про відсутність зацікавленості регіональних органів влади у саморозвитку. Причиною цього є значна фінансова залежність регіонів від центру, відсутність широкого кола повноважень місцевих органів влади відносно стимулювання економічного розвитку тощо. Формування мотивів саморозвитку регіональних органів влади лежить через задоволення потреб та врахування інтересів кожного регіону та узгодження їх з загальнонаціональними інтересами [5]. Як зазначає С. Гринецька «механізми саморозвитку регіону мають бути вбудовані в політику державних і місцевих органів влади з виокремленням сфери спільних дій і сфери особистої компетенції, що передбачає

трансформацію державної регіональної соціально-економічної політики, суть якої полягає в зміні її цілей і спрямованості» [6].

Положення 6. Для забезпечення саморозвитку регіонів необхідно розширювати повноваження та відповідальність місцевих й регіональних органів влади на основі децентралізації влади.

Децентралізація влади передбачає систему управління, відповідно якої відбувається перерозподіл функцій між центральною владою та місцевими органами самоврядування на користь останніх. Регіони мають отримати більше можливостей приймати рішення на місцевому рівні відносно розвитку охорони здоров'я, управління освітою, комунальним господарством, гуманітарною сферою, підприємницькою активністю, структурою місцевих податків тощо. Законодавче закріплення відповідальності за виконання перерозподілених функцій дозволить підвищити їх ефективність. Децентралізація не має передбачати відсторонення держави від втручання в процес розвитку регіонів, а має спрямовуватися на розширення та посилення прав органів місцевого самоврядування, однак певні функції, які менш ефективні на місцевому рівні необхідно залишати за центром.

Положення 7. Досягнення стійкості соціально-економічного розвитку регіонів України потребує перенесення акцентів з державної підтримки регіонального розвитку на державне стимулювання саморозвитку.

Спрямованість державної регіональної політики на зменшення диспропорцій регіонального розвитку на основі інструментарію державної підтримки пріоритетних галузей та однакового рівня життя населення в сучасних умовах не дає належних результатів. Надання значного обсягу міжбюджетних трансфертів (які мають незначну кореляцію з рівнем соціально-економічного розвитку регіонів) стримує саморозвиток регіонів та формує звикання до такої підтримки.

Отже стимулювання саморозвитку регіонів має базуватися на активізації ролі регіону в досягненні власного розвитку, розвитку потенціалу кожного регіону через застосування певного інструментарію (створення

промислових районів, індустриальних технологічних парків, бізнес-інкубаторів; розвиток кластерів; створення СЕЗ і ТПР; створення та удосконалення інноваційної та соціальної інфраструктури; заходи щодо кооперації регіональних суб'єктів; стратегічне управління регіональним розвитком тощо).

Положення 8. Державна політика регіонального розвитку має базуватися на стимулюванні самодостатності розвитку регіонів.

Серед головних цілей державної регіональної політики, які зазначено у Державній Стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року визначено підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, що полягає у створенні оптимальних умов для розкриття регіонами власного потенціалу та ефективного використання конкурентних переваг регіональної економіки [7].

Стимулювання самодостатності розвитку регіонів потребує спрямування державної політики регіонального розвитку на забезпечення регіону висококваліфікованими кадрами; розвитку інтелектуального капіталу; налагодження конструктивного співробітництва між навчальними закладами, науково-дослідними установами і підприємствами регіонів; стимулювання розвитку соціального партнерства; підвищення рівня інноваційної та інвестиційної спроможності регіонів; формування сприятливого інвестиційного клімату; проведення реформ дерегулювання економіки; розвиток приватно-державного партнерства тощо.

Положення 9. Розмір та параметри інструментів державної підтримки регіонального розвитку залежить від рівня самодостатності регіону.

Регіони країни мають свої особливості, розмір та структуру ресурсного потенціалу, первинні та вторинні конкурентні переваги, які необхідно враховувати при визначенні розміру та параметрів державної підтримки регіонального розвитку. Рівень самодостатності регіону відображає його спроможність підтримувати та підвищувати конкурентоспроможність за рахунок власних ресурсних можливостей для забезпечення належного рівня виконання покладених на регіон функцій.

Система інструментів державної підтримки регіонального розвитку має бути універсальна для всіх регіонів для забезпечення гідного рівню життя населення на всій території країни. Однак розмір державної підтримки та параметри інструментів мають варіюватися в залежності від структури та значення інтегрального показника саморозвитку.

На четвертому етапі визначається перелік субконцепцій, що є підпорядкованими генеральній. Характерною рисою субконцепцій в даному дослідженні є їх дуалізм. З одного боку вони є підпорядкованими генеральній концепції та базується на її принципах та механізмах, з іншого, – вони забезпечують досягнення мети генеральної концепції.

П'ятим етапом побудови Концепції є обґрунтування ієрархії субконцепцій (рис. 2).

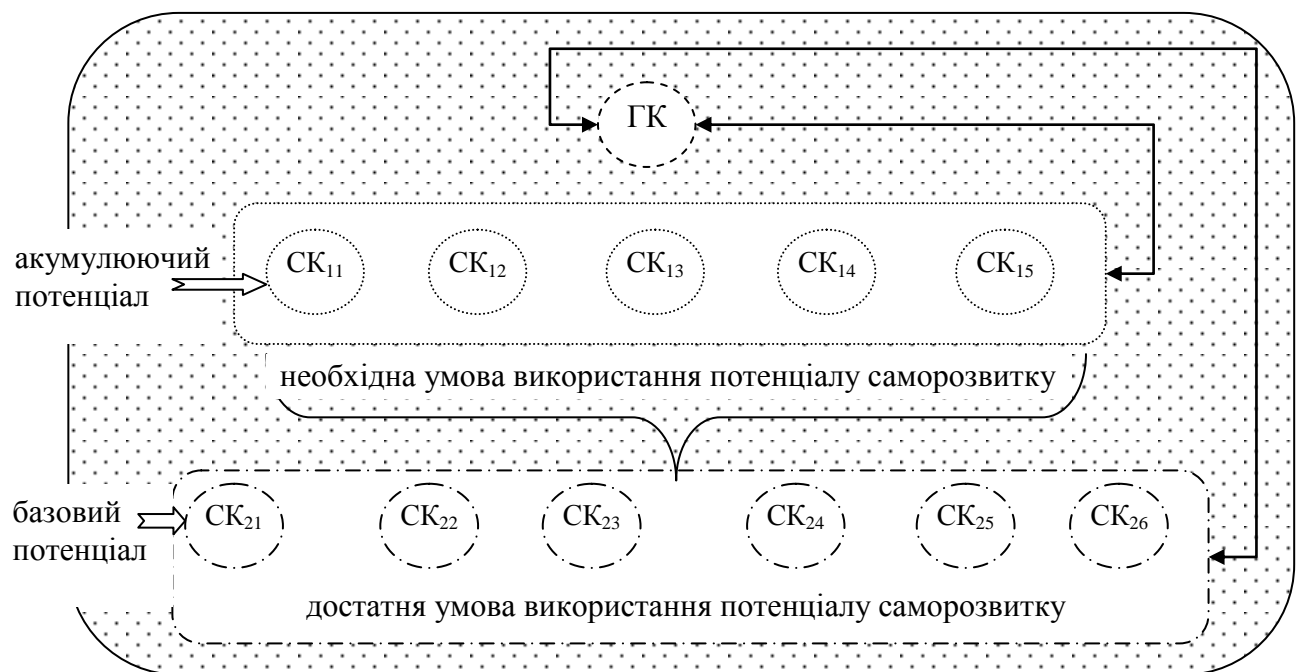

Рис. 2. Ієрархічні зв'язки субконцепцій

Положення Концепції формування потенціалу саморозвитку регіонів України розповсюджуються на всі рівні ієрархії субконцепцій.

Першим рівнем ієрархії є субконцепції, що спрямовані на акумулювання потенціалу регіону для забезпечення соціально-економічного розвитку власними силами. Вони мають безпосередній вплив на субконцепції

другого рівня, які пов'язані з базовим потенціалом регіону та створюють умови для його використання. Так, наприклад, концепція розвитку людського капіталу спрямована на формування компетентностей службовців органів місцевого самоврядування для підвищення ефективності виконання покладених на них функцій; спеціалістів різних спеціальностей для використання виробничого потенціалу і т.д.

Таким чином, запропонований концептуальний підхід до формування потенціалу саморозвитку регіонів України вирішує важливу науково-практичну проблему підвищення конкурентоспроможності регіонів, зміцнення їх конкурентних позицій та забезпечення соціально-економічного розвитку шляхом акцентуалізації на ресурсний потенціал регіону та формування конкурентних переваг власними можливостями в умовах дефіциту бюджетних коштів. Подальші наукові дослідження з цієї проблеми лежать в площині оцінки рівня самодостатності регіонального розвитку.

Список використаних джерел

1. Іванова О. Ю. Формування потенціалу саморозвитку регіонів України в контексті трансформаційних процесів. Монографія: О. Ю. Іванова – Х: ВД "ІНЖЕК", 2014. – 304 с.
2. Стратегія сталого розвитку "Україна - 2020" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>
3. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
4. Татаркин А. И. Регион как саморазвивающаяся социально-экономическая система / А. И. Татаркин, С. В. Дорошенко // Экономика региона. — 2011. — № 1. — С. 15–23.
5. Гринеvська С. М. Модернізація національної економіки шляхом забезпечення саморозвитку регіонів / С. М. Гринеvська // Актуальні проблеми економіки. – 2012. - № 11 (137). – С. 169-174.
6. Савчук Н. В. Міжбюджетні відносини в бюджетній системі України / Н. В. Савчук // Економіка розвитку. – 2014. – № 1(69). – С. 112-121.

7. Державна Стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року
від 6.08.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п#n11>